

De Slechtvalk *Falco peregrinus* op de Lange Jan in Middelburg

Dini Helmers, Bas de Maat & Barbara Voogt⁴

Slechtvalken als broedvogel op Walcheren (Zeeland) zijn van recente datum. Her en der vinden we in de literatuur meldingen, maar slechts als doortrekker of overwinteraar (bijvoorbeeld Warren 1996). De Avifauna van Walcheren van 1969 vermeldt een roestende Slechtvalk op de toren van de Grote Kerk van Veere in de jaren vijftig van de vorige eeuw (Smulders & Joosse 1969: 32). Over een Slechtvalk op de Lange Jan, de toren van de abdij in Middelburg, geen woord. Volgens de Avifauna van Walcheren is de Slechtvalk slechts een doortrekker en komt deze in zeer kleine aantallen voor (Walhout & Twisk 1998: 103). Ook Castelijns komt eind jaren negentig tot de conclusie dat Slechtvalken niet in Zeeland broeden. Broedgevallen beperkten zich vooralsnog tot het Markiezaat, in het Noord-Brabantse grensgebied (Castelijns 2009).

Vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw laten de jaarverslagen van de Werkgroep Roofvogels Zeeland een voorzichtige verandering in het gedrag van de Slechtvalk zien. Hoewel er in Zeeland genoeg geschikte nestplaatsen lijken te zijn – veel hoge torens en hoogspanningsmasten – werden er toch her en der nestkasten geplaatst. Dit resulteerde onder meer in een eerste broedpoging in 2001 in het Sloegebied (Broedonderzoek op Noord- en Zuid Beveland in 2001, rapport van de Roofvogelwerkgroep De Bevelanden, www.vwgdebevelanden.nl). Het nest mislukte. De oorzaak was verstoring van het broedpaar door een hybride valk, waarschijnlijk een kruising van een Sakervalk met een andere grote valk.

In dit artikel doen wij verslag van de Slechtvalk op de Lange Jan in 2017. Het onderzoek – dat geen wetenschappelijke pretenties heeft – richt zich voornamelijk op de prooiresten die rond de toren zijn verzameld. Wat heeft de Slechtvalk in 2017 gegeten, welk type vogel had zijn voorkeur en heeft hij verschillende jachtterreinen gehad? Alvorens hier op in te gaan, volgt eerst iets over de Slechtvalk op Walcheren en meer specifiek over de Slechtvalk op de Lange Jan in de afgelopen jaren.

Broedende Slechtvalken op Walcheren

Sinds 2002 worden de bewegingen en met name de broedpogingen van roofvogels in Zeeland nauwkeurig gerapporteerd in de jaarverslagen van de Roofvogelwerkgroep Zeeland (www.roofvogelszeeland.nl).

⁴ Verzamelen van de prooiresten: Bas de Maat; determineren van de prooiresten: Lilian Gillissen, Dini Helmers, Bas de Maat en Barbara Voogt; grafieken en tabellen: Bas de Maat en Barbara Voogt; tekst: Dini Helmers.

Het jaar 2014 was een absoluut hoogtepunt wat de Slechtvalk op Walcheren betreft. Er werd een nest ontdekt in een toren van het inmiddels failliete Thermphos, de buiten gebruik gestelde fosfaatfabriek in het industriegebied bij Vlissingen. Pas in een laat stadium raakten roofvogelaars bij dit nest betrokken. Toen zaten er al twee juvenielen naar buiten te kijken op de nestrans (Foto 1); een derde zat in een andere nis, iets lager dan het nest. De ouders waren geringd maar het is niet gelukt om de ringen goed af te lezen.

Foto 1. Twee van de drie jonge Slechtvalken op de rand van het nest, Thermphos 11 juli 2014 (Foto: Jan Verjaal). *Two of three fledgling Peregrines on the nest rim, Thermphos, 11 July 2014.*

Er worden de laatste jaren ook Slechtvalken gesignaleerd rond de toren van de Grote Kerk in Veere. Omwoners melden elk jaar wel roepende Slechtvalken. Tot serieuze broedpogingen lijkt het nooit te komen, waarbij moet worden aangetekend dat er niet serieus gepost werd. In 2015 werden er opnieuw bewegingen van de Slechtvalk waargenomen. Nu werd er regelmatig gepost. Snel was er niets meer te horen. De Slechtvalk werd mogelijk verstoord door renovatiewerkzaamheden aan de toren. Het volgend jaar sloeg de Slechtvalk de toren in Veere over (geen enkele waarneming). In 2017 leek het opnieuw tot een serieuze nestfase te komen. Begin maart werd de bedelroep van een vrouw gehoord en vloog de man rond de toren. De weken daarna lagen er bijna elke dag prooiresten onderaan de toren. Het waren resten van eenden, Kieviten, Merels, Houtduiven en Watersnippen. Na 20 april trof de waarnemer geen prooiresten meer aan en de Slechtvalken zelf werden niet meer gezien of gehoord. Ook later in het seizoen werden er geen Slechtvalken waargenomen rond de toren van de Grote Kerk in Veere.

Broedpogingen van de Slechtvalk op de Lange Jan

Een locatie waar de jaarverslagen van de werkgroep regelmatig melding van maken, is de Lange Jan in Middelburg. (www.roofvogelszeeland.nl, met observaties in de jaren 2007-16). De eerste waarnemingen van een Slechtvalk rond deze toren werden genoteerd in 2007. Er werd een roepende man gehoord en prooiresten gevonden bij de Oostkerk, niet ver van de Lange Jan. De Lange Jan is de toren die behoort tot het abdijcomplex in Middelburg. Hij staat in het centrum van de stad en is 90.5 m hoog. Het carillon speelt elk kwartier een melodietje.

Na 2007 volgden er stille jaren wat de Slechtvalk betreft. Het duurde vervolgens tot 2010 voordat er weer iets wordt gezien. Ditmaal was het een paartje rondom Lange Jan. Baltsgedrag en nestindicerend gedrag werden waargenomen in april van dat jaar. Er was een broedpaar, maar het broedsucces bleef onbekend. De Slechtvalk had de Lange Jan ontdekt als mogelijke broedplaats. Het jaar daarop herhaalde zich het tafereel: in maart 2011 alarmeerden er Slechtvalken en in april regelmatig één exemplaar. Verder geen bewegingen. Ook in 2012 werd alleen aftastend gedrag waargenomen. Roepen en baltsen in maart en vervolgens niets meer. Dat zou op zich nog niet hoeven te wijzen op afwezigheid van een nest, want Slechtvalken kunnen buitengewoon stil zijn in die fase. De waarnemers zagen nog wel beweging op 22 mei. Het broedsucces was opnieuw onbekend.

In 2013 veranderde het broedgedrag. Opnieuw veel waarnemingen in maart en de vondst van prooiresten. Na half april was het stil rondom de toren van de Lange Jan. Er werden zowel op Waarneming.nl als op de nestkaart geen meldingen genoteerd van Slechtvalken. Op 12 juni zag één van de waarnemers ineens twee Slechtvalken op de toren en maakte daar foto's van. Onder de leden van de Vogelwerkgroep Walcheren was veel discussie. Waren het nu meerdere jonge vogels of adulten? De foto's werden voorgelegd aan de Werkgroep Slechtvalken Nederland. Leden van deze groep concludeerden onafhankelijk van elkaar dat het om een juveniel en een adult ging (Jaarverslag 2013 van de Werkgroep Roofvogels Zeeland; www.roofvogelszeeland.nl). Het blijft onduidelijk of er in dat jaar een succesvol nest op de Lange Jan was. Wel kunnen we constateren dat er in de buurt een succesvol nest is geweest.

Na het broedseizoen van 2013 vroeg Mario Aspeslagh, de coördinator van de roofvogelwerkgroep Walcheren, bij de gemeente Middelburg een vergunning aan om een nestbak voor de Slechtvalken op de Lange Jan te mogen monteren. Het ontwerp van de bak had hij al klaar en de leerlingen van Jan Verjaal (VMBO-school Middelburg) zetten de bak in elkaar. Op 20 november 2013 werd de nestbak op de Lange Jan geplaatst (Foto 2-3). Onder leiding van Mario Aspeslagh klommen twee leerlingen van de genoemde school naar een hoogte van 64 m en maakten daar de kast vast (PZC, 23 december 2013).

In 2014 werden er veel bewegingen van een paar waargenomen en op 14 augustus werd een juveniel gezien, hoewel men daar opnieuw niet geheel zeker van was. Het jaarverslag van de bovengenoemde werkgroep nam 2014 op als een niet-succesvolle broedpoging. Het jaar daarna - 2015 - was met zekerheid een succesvol jaar voor de Slechtvalk in Middelburg, maar het paar zat niet op de Lange Jan. Bij controles bleek

de nestbak steeds leeg. Op 27 juni werd een roepend jong gehoord en op 13 juli een heel luidruchtig exemplaar. De waarnemer zag duidelijk de bruinige rug en vleugels.⁵ Het is als een succesvol jaar te beschouwen, maar de nestlocatie bleef wederom onbekend.

Foto 2 en 3. Bouw en plaatsing van de nestbak, dat laatste op 20 november 2013 (Foto's: Mario Aspeslagh). *Production of nestbox and its placement on the abbey tower in Middelburg on 20 November 2013.*

Het seizoen 2016 leverde helaas een mislukt nest op. Bij controle lagen er vier eieren in de nestbak, maar er vloog niets uit. Het jaarverslag van de roofvogelwerkgroep vermeldde als oorzaak de aanwezigheid van de bewaking op de toren in verband met de uitreiking van de Four Freedoms Award. Deze prijs wordt om het jaar uitgereikt in Middelburg en heeft misschien invloed gehad op het broedsucces van de Slechtvalk op de Lange Jan.

De Slechtvalk op de Lange Jan in 2017

In het broedseizoen 2017 werd de nestbak op de Lange Jan gebruikt. De eerste baltende Slechtvalken werden op 5 maart 2017 gesignaleerd boven de toren. Het waren er drie en er werd luid gekrakeeld. Tien dagen later liet de vrouw zich duidelijk horen vanaf de toren van het stadhuis van Middelburg (deze toren ligt in de buurt van de Lange Jan) en kwam de man aanvliegen met vermoedelijk een prooi. Op 21 maart werden man en vrouw samen op en rond de toren van de Lange Jan waargenomen. Eind maart werd de toren beklommen. Dat kan niet op elk moment want de torenbeheerder moet mee. In de nestbak werden op dat moment braakballen gevonden; op het platform lagen prooiresten maar van eieren geen spoor. Op dezelfde dag werden opnieuw drie Slechtvalken waargenomen. Gezien kleur en formaat twee mannen en één vrouw. De mannen hadden het met elkaar aan de stok. Prooiresten waren over-

5 Van de jaren 2010 tot en met 2016 bestaan nestkaartverslagen. De jaarverslagen van de Werkgroep Roofvogels Zeeland nemen niet alle details hieruit over.

vloedig aanwezig en werden dagelijks verzameld en gefotografeerd. Vervolgens werden zij maandelijks gedetermineerd. De hoeveelheid loog er niet om (zie de overzichten en grafieken in dit artikel). Op 25 april klom weer een van de waarnemers omhoog en trof in de nestbak twee eieren (Foto 4).

Foto 4. Nestbak met eieren, Lange Jan in Middelburg, 25 april 2017 (Foto: Bas de Maat). *Two Peregrine eggs in nestbox of Lange Jan in Middelburg, 25 April 2017.*

Begin mei werd de vrouw nog gezien. Vervolgens waren er geen waarnemingen meer genoteerd. Op 6 juni volgde de deceptie: de eieren lagen er steenkoud bij. Bij controle op een later tijdstip bleek één ei een afgestorven embryo te bevatten en was het andere onbevruucht of in een heel vroeg stadium afgestorven.

De oorzaak van de mislukking van het nest bleef onbekend. Voor de mislukking in 2012 en 2016 dachten wij een verband te zien met de uitreiking van de Four Freedoms Award. In 2017 was er echter geen prijsuitreiking. Toch is het nest mislukt. Er spelen kennelijk ook andere versturende elementen een rol. Bij feestdagen en verjaardagen van het koninklijk huis wordt bijvoorbeeld de vlag gehesen. Die staat weliswaar een verdieping hoger, maar is reusachtig van formaat en waait door de wind alle kanten op. Kortom, de Lange Jan lijkt een verstoringsgevoelige plaats als broedplaats voor de Slechtvalk, die het kennelijk toch blijft proberen. De vraag is waarom? Ruim voedselaanbod?

Prooiresten

De prooiresten zijn van 12 januari 2017 tot en met 22 december 2017 gezocht, verzameld en gedetermineerd (Bijlage 1). De resten zijn verzameld door een van de waarnemers, die hier 's ochtends en 's middags passeerde onderweg naar en van zijn werk. Niet zelden werd ook tijdens de lunchpauze nog een rondje gelopen. Tot slot droegen collega's met geregeld prooiresten aan, of, als dat te smerig werd bevonden, gaf men een belletje of mailtje dat 'er weer iets lag'. Het gros van de prooiresten werd gevonden in het geel gearceerde gebied op de bijgaande luchtfoto (Foto 5).

Foto 5. De Lange Jan in Middelburg met in geel het gebied waar de meeste prooien werden gevonden. *In yellow the area in Middelburg where most Peregrine prey were found.*

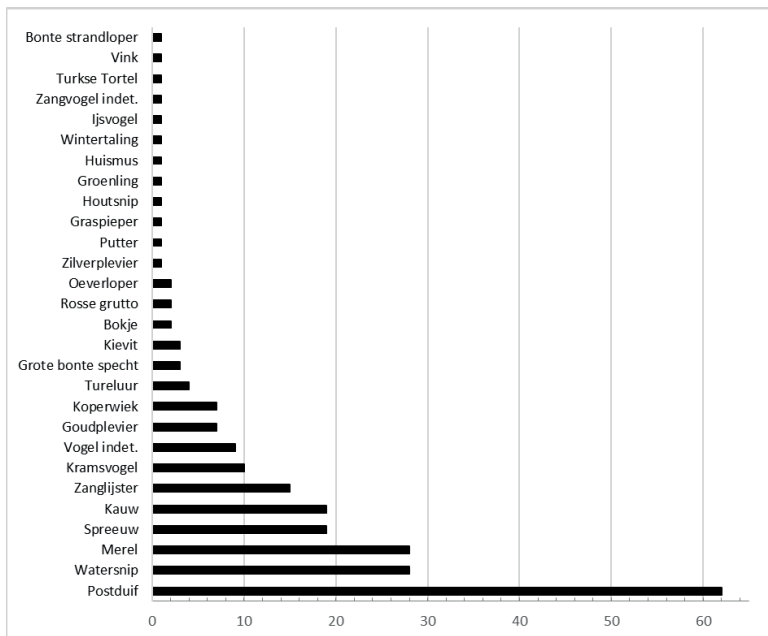
Foto 6. Prooiresten gevonden in 2017; een deel van vleugels en poten van de gevonden resten is bewaard en dient als referentiecollectie (Foto : Bas de Maat). *Prey remains of Peregrines staying at Lange Jan in Middelburg, collected in 2017; many wings and legs were saved and used as reference material.*

Veel prooiresten zijn gefotografeerd. Alle ruim 360 resten zijn gedetermineerd (via www.michelklemann.nl/verensite/start/ en www.featherbase.info/nl/home). Snel werd duidelijk dat het hier niet ging om het daadwerkelijke aantal prooien. De ene dag kon een kop gevonden worden, de volgende dag het daarbij behorende karkas, de vleugels of de poten. In het clusteren van individuele prooiresten zijn wij onervaren. Alle losse koppen en 'hele' vogels werden genoteerd. Losse veren, koppen en poten die bij elkaar leken te horen werden vervolgens geclusterd (Foto 6 en 7).

Foto 7. Koppen en snavels van prooien van Slechtvalken op de Lange Jan in Middelburg (Foto: Bas de Maat). *Heads and bills of prey of Peregrines staying at Lange Jan in Middelburg.*

Tot slot werden alle prooiresten (vooral losse veren) waarvan in de omliggende verzameldagen geen bijbehorende koppen, poten of vleugels waren gevonden, geneeerd. Uiteindelijk is de lijst met 360 prooiresten teruggebracht tot 232 afzonderlijke prooien. Slechtvalken zijn in staat zware prooien buit te maken, maar die worden ter plaatste opgegeten. Deze zijn dus structureel gemist. Tevens heeft de wind invloed op de te vinden prooien en kan de Slechtvalk onderweg zijn prooi opeten, dan wel delen ervan verorberen. Dit alles heeft invloed op de cijfers.

Figuur 1. Frequentieverdeling van aantal prooiresten gevonden per soort, Lange Jan in Middelburg, zomer 2017. *Frequency distribution of prey numbers per species, Middelburg, summer 2017.*

Wat at de Slechtvalk van de Lange Jan in 2017?

Over de eerste twee soorten hoeven we ons niet te verbazen. Lijsterachtigen en duiven komen in stedelijke omgeving veel voor. Naast verwilderde duiven werden ook geringde Postduiven gegrepen. Wij vonden 20 ringen, dus 1/3 van alle duiven. Deze kwamen niet alleen uit de buurt van Middelburg, maar ook – gezien de ringen waarvan adressen zijn achterhaald – uit Leeuwaren, Oud-Turnhout en Bon-Secours (Frans-Belgische grens). De lijsterachtigen betroffen Merel (28), Zanglijster (15),

6 Onder postduif vallen alle postduiven met ringen, stadsduiven en sierduiven. Er zullen ongetwijfeld ook een of meerdere houtduiven onder de prooiresten zitten.

Kramsvogel (10) en Koperwiek (7). Ingezoemd op de steltlopers valt het aantal Watersnippen op (28 op 51 steltlopers). Ook de 7 Goudplevieren zijn opvallend. Wij kunnen de gevonden prooien herleiden naar het gewicht van de vogelsoort (Tabel 1). Op die manier weten wij welke vogel het meest bijdroeg aan de voedselopname. Zoals al gezegd missen we hierbij de zware prooien. De zwaarste vogel die onder de prooiïresten werd gevonden, is de Rosse Grutto. Hij weegt gemiddeld 322 gram. Die werd echter maar twee maal aangetroffen. Het zijn vooral duiven die de maag van de Slechtvalken hebben gevuld.

Soort <i>Species</i>	Aantal <i>No.</i>	% van aantal <i>Number</i>	% van biomassa <i>Biomass</i>
Duiven <i>Pigeons</i>	62	26.70	49.55
Lijsters <i>Thrushes</i>	60	25.86	14.53
Steltlopers <i>Waders</i>	51	21.98	18.00
Spreeuw <i>Starling</i>	19	8.19	3.77
Kraaien <i>Corvids</i>	19	8.19	12.35
Eenden <i>Ducks</i>	1	0.43	0.79
Rest <i>Rest</i>	20	8.62	1.00
Totaal <i>Total</i>	232	100.00	100.00

Tabel 1. Verdeling van zomerse prooiïresten van Middelburgse Slechtvalken in 2017 verdeeld naar vogelgroepen, uitgesplitst naar aantal en biomassa. *Number and biomass of prey groups in Peregrine food collected in Middelburg in summer 2017.*

Jachtgebieden

Naast het luchtruim boven de stad heeft de Slechtvalk gezien het grote aantal steltlopers nog een ander jachtgebied gehad. Kijken we op de kaart rond Middelburg dan komen twee gebieden in aanmerking: het gebied ‘Middelburg-Zandvoortweg’ en het gebied ‘Oude Veerseweg’. Beide zijn ongeveer vier kilometer van de Lange Jan gelegen. In 2017 werden Slechtvalken in het Zandvoortgebied regelmatig gezien. In dat gebied vertoeven ook veel steltlopers. We kunnen dit gebied zeker zien als het jachtgebied van de Slechtvalk van de Lange Jan. In het gebied Oude Veerseweg werden minder Slechtvalken waargenomen. Het aantal steltlopers is er ook geringer. Het is meer een gebied waar ganzen en veel eenden soorten verblijven.

De vraag is waar de Slechtvalk nog meer jaagt? Of plukt hij steltlopers uit de lucht? Nam hij ze altijd mee naar het nest of at hij onderweg prooien op? Het zijn allemaal vragen waar wij nog geen antwoord op hebben.

De Slechtvalk op de Lange Jan en zijn prooiïresten zullen de komende jaren gevolgd blijven worden. Wellicht is er dan met zekerheid meer te vertellen over het nestgedrag, de eetvoorkeuren en de jachtgebieden van de Slechtvalk op de Lange Jan.

Dankwoord

Voor advies en hulp bij het determineren van de prooiïresten bedanken wij Floor Arts, Henk Castelijns, Marcel Klootwijk, Jan Tuin (van museum Terra Maris, Oostkapelle) en Stuart Keenan (Sovondag). Voor het gebruik van de foto’s van de Slechtvalk en het plaatsen van de nestbak bedanken wij Jan Verjaal, Thomas Luijten en Mario Aspeslagh.

Summary

Helmers D., Maat B. de & Voogt B. 2018. The Peregrine Falcon *Falco peregrinus* on Lange Jan in Middelburg. De Takkeling 26: 167-177.

Since 2007, the tower of the Lange Jan abbey in Middelburg has been used on and off by Peregrine Falcons, with breeding attempts from 2010 onwards. The nesting attempt in 2017 failed during the egg stage. Prey remains were collected throughout the year in 2017, resulting in a prey collection of 232 birds (in 26 species). Pigeons (27%, of which at least 33% racing pigeons *Columba livia*) and thrushes (26%) were most numerous, followed by waders (23%), Starling *Sturnus vulgaris* (8%) and Jackdaw *Coleus monedula* (8%). In terms of biomass, pigeons were responsible for 50% of the food intake (although it is likely that larger prey are under-recorded, i.e. not transported from the site of capture to the tower), followed by waders (18%), thrushes (14%), Jackdaw (12%) and Starling (8%).

Literatuur

- ANWB Vogelgids van Europa 2015. Vogelbescherming Nederland/Tirion, Utrecht.
- Brown R., Ferguson J., Lawrence M. & Lees D. 2010. Vogelssporen, determineren van pootafdrukken, veren, braakballen, en tal van andere sporen. Tirion, Utrecht.
- Castelijns H. 2009. Slechtvalken in Zeeland in de jaren 1996/97 en 1997/98. Werkgroep Roofvogels Zeeland.
- Hayman P. & Hume R. 2008. Alle vogels van Europa. Tirion, Baarn.
- Prater A.J., Marchant J.H. & Vuorinen J. 1977. Guide to the identification and aging of Holistic Waders. British Trust for Ornithology, Tring.
- Smulders B.J. & Jooisse A. 1969. Avifauna van Walcheren. Wetenschappelijke Mededelingen Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, nr. 82, Hoogwoud.
- Walhout J. & Twisk F. 1998. Vogels van Walcheren. Stichting Avifauna van Walcheren, Middelburg.
- Warren H. 1996. Ik ging naar de Noordnol. Natuurdagboek 1936-1942. Bert Bakker, Amsterdam.

Adres: Sandenburghlaan 8, 4351 RM Veere, dini.helmerts@xs4all.nl

